

Pozsgai Péter

Kézművesek és kézművescsaládok Tornán a 19. században I.

Az iparosok személyi körének meghatározása¹

A kézművesek számának meghatározása és adott terület vagy település kézműves létszámának különböző időpontokban való összehasonlítása komoly feladat elé állítja a kutatót. Az egyes időmetszetek iparos összetételének és létszámának összevetését jelentősen megnehezíti, hogy a kutatást legtöbbször nem lehet azonos, változatlan szemléletű és minőségű forrásbázison végrehajtani.² Az egyes időmetszetek összevetése általában csak statikus elemzésre ad lehetőséget, amellyel a különböző időpontok közötti változások folyamatát nem lehet feltárni.

A helyi társadalom rekonstrukciója során kísérletet tehetünk egy-egy foglalkozási csoport behatóbb elemzésére is, bár a falvakban és a kisebb mezővárosokban sokszor nem lehet merev választóvonalat húzni az egyes foglalkozási csoportok között. Ez a leegyszerűsítés áttekinthetőbb társadalomszerkezeti képet eredményezhet ugyan a múlt kutatója számára, ugyanakkor elfedheti az egyéni foglalkozási státusok összetettségét.

Az iparosodás előtti falusi-mezővárosi kézművesek háztartásaira is igaz többnyire, ami a paraszti háztartásokra általában, nevezetesen az, hogy nem egyveretű foglalkozási-jövedelmi egységek, hanem több, gyakran szezonálisan változó tevékenységforma jelenti éves megélhetésük alapját. A munkahely és a lakóhely még általában nem különült el egymástól, ezért gazdálkodásukat és munkaszervezetüket nem lehet megérteni háztartási viszonyaik ismerete nélkül. Ehhez a mikroszintű vizsgálathoz azonban nélkülözhetetlenek az olyan népesség-összeírások, amelyek név és életkor szerint feltüntetik a háztartáshoz tartozókat.

A kézművesek és a mellékfoglalkozású iparosok körének megbízható azonosítása rendszerint igen komoly akadályokba ütközik még a 19. században keletkezett forráscsoportok vizsgálatakor is (Faragó 1991: 15-16).³ A 19. század első felében az összeírások egy részében csak az adózókat, másutt a céhes kézműveseket és gyakran szintén

1 A dolgozat alapjául szolgáló kutatást az MTA és a Szlovák Tudományos Akadémia (SAV) közötti kutatócsere-egyezmény, az MTA TKI pénzügyi segélyei és az OTKA F 26359.sz. támogatása tette lehetővé.

A dolgozat megírásakor nagy mértékben támaszkodtam a Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 1996. évi salgótarjáni konferenciáján elhangzott „Torna mezőváros iparosai a 19. század közepén” c. előadásomra. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Bácskai Verának, Benda Gyulának, Faragó Tamásnak, Kövér Györgynek és Tóth Zoltánnak hozzászólásaikért, az előadáshoz fűzött észrevételeikért.

2 A kézművesek és más foglalkozási csoportok egymáshoz viszonyított *relatív arányának* meghatározására azonban több forráscsoport is kínálkozik a 18. század végéről és a 19. század első felből, mint a különböző céllal készült helyi és országos összeírások, így például az 1828-as országos összeírás, a nem nemesek összeírásai, az adózással kapcsolatos összeírások.

3 A kézművességgel foglalkozó, de többnyire eltérő rendi státusú személyek azonosítására a különböző forrásokban lásd Faragó Tamás pilisi falvakban végzett vizsgálatát a 18. századra vonatkozóan. (Faragó 1979: 218-230) A mellékfoglalkozás mint kérdőpont először az 1881. évi népszámlálás egyéni számlálólapjain jelent meg.

különálló jegyzékeken a céhen kívülieket, valamint a kontárokat írták össze. Általános volt a 19. század első felében, és sokszor még a század közepén is, hogy csak az adózó kézművesek szerepeltek az összeírásokban.⁴ Az adózó népességet magában foglaló lajstromok azonban csak korlátozottan, illetve egyéb forrásokkal kiegészítve használhatók a teljes népesség, s így a kézművesek teljes létszámának megállapítására is.⁵ Amennyiben sikerül azonos időpontból a kontárokról és a céhes mesterekről kimutatásokat találni, még mindig jó néhány kérdés maradhat, amelyeket nem lehet pusztán a számszerű kimutatások és összeíróívek alapján megválaszolni, hanem többnyire más jellegű kiegészítő források alkalmazására is szükség van (Bácskai - Nagy 1984: 31-32).⁶ Különösen igaz ez akkor, ha az iparszerkezeti változásokon, intézményi kereteken és a különböző státusú kézművesek jogi helyzetének vizsgálatán túl a vagyoni, illetve családi-háztartási viszonyait is szeretnénk megismerni. Ez utóbbi annál is inkább indokolt, mert a munkaszervezet és a rendelkezésre álló segédmunkaerő kérdése gyakran nem válaszolható meg a háztartás összetételének ismerete nélkül, különösen a falusi és mezővárosi kézművességnél, ahol lakó- és munkahely nagyjából még nem különült el egymástól a vizsgált időszakban. A kézműves-összeírások alkalmazásával nem minden esetben tüntették fel a foglalkoztatott legények és inasok számát, a segítő családtagok kérdése pedig legtöbbször homályban maradt. A mezővárosi és falusi kézművesek kötődése a földműveléshez, bortermeléshez és egyéb nem iparos tevékenységformákhoz (például a kereskedelemhez, hisz saját termékeiket legtöbbször maguknak kellett értékesíteniük) sokszor éppen a háztartáson belüli munkamegosztás, a földtulajdon szerkezeti megoszlása és az állatállomány nagysága és összetétele alapján ragadható meg.⁷ A kézművesek vagyoni helyzetére és háztartási viszonyaira vonatkozóan azonban csak ritkán lehet az összeírásokkal megegyező időpontból forrásokat fellelni, vagy ha mégis, akkor azok általában nem terjednek ki az összes kézművesre.⁸ Többnyire nem lehet megbízhatóan elkülöníteni azokat, akik tartósan csak

4 Az 1828. évi összeírásra vonatkozóan Bácskai Vera vizsgálta az adózók népességben belüli arányát várostípusonként és városokként. A különböző várostípus-csoportokban a városi népességnek átlagosan egyharmada (az adóköteles korú felnőtt népesség mintegy kétharmada) volt adófizetésre kötelezett ingatlanra vagy kereső foglalkozása után (Bácskai 1988: 66). Az 1828. évi összeírás célkitűzéseire, megszervezésére és lebonyolítására vonatkozóan lásd még Bottló 1957: 242-272.

A 19. század közepére vonatkozóan pl. „Abaúj Torna Megye Tornai Járásban található Ipar-üzőknek - Kereskedőknek és Gyárosoknak az 1852ik évi Összeírása”, amelyben csak az adózó kézművesek szerepelnek. Kassai Állami Területi Levéltár, Szolgabírói Iratok (=ŠOBA KE, SÚ) 80/751.sz. (1852).

5 Bácskai Vera és Nagy Lajos az iparüzők összeírásának bizonytalanságaira is kitér (Bácskai-Nagy 1984: 33-34).

6 A falusi és mezővárosi kézművesek, kontárok hátrányos helyzetére, illetve az iparüzők lakhatási engedély (*incolatus*) szerzésére vonatkozóan lásd Eperjessy 1967: 21 és 56-57.

7 Sokszor azonban még ezek az adatok sem nyújtanak elegendő támpontot a tevékenységi formák és jövedelmi források sokrétűségének feltárásához. Schiszler Károly kádár mesternek például a századforduló táján Szekszárdon nem volt saját ingatlanra, sem állatállománya - ezek szerencsés esetben nyomot hagyhatnak az összeírásokban -, de apósa birtokán saját költségére gazdálkodott (Tóth 1989: 134 és 152). Az ipar és a földművelés „hagyományos mezővárosias egységére” vonatkozóan lásd Tóth 1989: 134.

8 Az azonos évből, de különböző évszakból és a különböző évek eltérő időszakából származó adatfelvételek, kézműves-összeírások egymásra vetítése ill. a különböző évek eredményeinek összehasonlítása csak korlátozott megbízhatósági szinten valósítható meg (szezonális iparüzés, időszaki migráció). A népszámlálási eredmények esetében jelentős torzítást okozhat az azonos foglalkozások területenként

mellékfoglalkozásszerűen, vagy az évnek csak bizonyos időszakában foglalkoztak iparúzással, azoktól a kézművesektől, akik „főfoglalkozású” iparosok voltak.⁹ A céhes és céhen kívüli iparosok különválasztása általában szintén nem egyszerű feladat.

A lokális társadalom¹⁰ mikrostrukturális vizsgálatához szerencsés esetben olyan történeti források is felhasználhatók, amelyek átfogják az összeírás időpontjában jelenlévő teljes népességet, és családi-háztartási, valamint gazdálkodási viszonyaikra nézve is támpontul szolgálhatnak. Ilyen forrásul a 19. században csak a század közepén végrehajtott lajstromos rendszerű népszámlálások házankénti-háztartásonkénti felvételi ívei (1850/51, 1857, 1869) szolgálnak, amelyek a történeti Magyarország néhány vármegyéjéről fennmaradtak, de a jelenlegi országterület településeinek állományát nagyjából kiselejtezték.¹¹

A történeti Magyarország vármegyéi közül Torna vármegye egyike volt a legkisebb területű és népességszámú vármegyéknek. Történelme során háromszor és legutóbb a 19. század végén (1881) véglegesen is Abaúj megyéhez csatolták. A megye 42 települést foglalt magában a 19. században – ez a szám azonban a közigazgatási változások miatt egyre csökkent. A vármegye az iparosok létszáma tekintetében a legelmaradottabbak közé tartozott a 19. században.¹² Központja, Torna, az egyetlen mezőváros volt a vármegyében.¹³ Az itt élő iparúzők nagyjából helyi igényeket elégítettek ki, egyedül a megyeszékhely néhány iparága esetében feltételezhető, hogy megyei és néhány esetben megyén túli kereslet is mutatkozott termékeik iránt.¹⁴ Torna tehát nem annyira piacközponti funkciói miatt vált megyeszékhellyé, mint inkább közigazgatási szerepköréből kifolyólag (Bácskai – Nagy 1984: 354). A vármegyében csak egy céh működött, a mezővárosban, míg a falusi iparosok túlnyomó többsége engedéllyel vagy anélkül dolgozó kontár volt a 19. század közepén.

---

különböző besorolása is, a végrehajtási utasítás meg nem értése ill. eltérő értelmezése. A népszámlálási adatok hasznosíthatóságáról a falusi iparra és ipartűzőkre vonatkozóan lásd Faragó 1991: 13-23. A szezonális iparúzásra és a foglalkozási besorolásra vonatkozóan ugyanott 15-16. és 18.

9 Az 1828. évi összeírásban feltüntették az alkalmazott legények számát és azt is, ha az adott kézműves csak időszakosan gyakorolta mesterségét, a későbbi összeírási gyakorlatban azonban ez nem vált általánossá. Ennek egyik oka az adócélú összeírások „specializálódása”. Az 1828-as adatfelvétel még a hatóságok által számba vehető valamennyi adónemre kiterjedt (föld, ház, jövedelem). A 19. század közepétől az adócélú összeírások jellege és szerkezete is megváltozott. A különböző adónemek fizetésére kötelezettek összeírása egymástól többnyire elkülönítve történt (ipar- és kereskedelmi kamarai kimutatások, kataszteri felvételek), így az egyes személyek vagyoni és jövedelmi viszonyainak rekonstrukciója csak kedvező forrásadottságok esetén valósítható meg.

10 A *lokális társadalom* és a *helyi társadalom* kifejezéseket szinonim értelemben használom.

11 Szlovákiai levéltári kutatásaim során eddig a történeti Szepes, Torna és Zólyom vármegyére vonatkozóan találtam meg az 1869. évi népszámlálás házankénti lajstromait a területi levéltárakban, egyelőre a törvényhatósági jogú városok kivételével. Túróc vármegye esetében a községi áttekintések maradtak fenn néhány járásra vonatkozóan. Árva, Gömör, Hont és Liptó megyék anyaga feltehetően szintén megsemmisült, Abaúj megye települései közül pedig csupán hét esetben maradtak fenn a házankénti összeírólajstromok.

12 Az 1869. évi népszámlálás megyei eredményei alapján Torna vármegye az iparral és kereskedelemmel foglalkozók összesített létszamarányát tekintve az 55. helyen állt (3,41%) a 78 megye ill. törvényhatóság között.

13 A továbbiakban Torna ill. Mezőváros (a vármegyére mindig a „Torna vármegye” megnevezést használom).

14 Vesd össze Eperjessy 1967: 59.

Dolgozatomban a múlt század közepéről származó kézműves-összeírások, egyházi anyakönyvek és céhes iratok mellett elsősorban az 1857. és az 1869. évi népszámlálások háztartási lajstromaira (*Fölvételi ív*) támaszkodtam a mezővárosi kézművesek létszámának megállapításánál. Az említett népszámlálási lajstromok és a velük nominálisan összekapcsolható források néhány társadalomtörténeti alkalmazási lehetőségét kívántam bemutatni a tornai kézművesség példáján.¹⁵ A dolgozat eredetileg forrásfeltáró esettanulmánynak készült, amelyben elsősorban az említett népszámlálási adatfelvételek foglalkozás- és háztartásszerkezeti kategóriáinak kritikai vizsgálatára törekedtem.¹⁶ A különböző időpontok összehasonlításából következően a fő hangsúlyt a mezővárosi kézművesség azonosíthatóságának, kontinuitásának, valamint a 19. század közepén végrehajtott népszámlálások számlálási alapegységének, a *lakófél-háztartásnak* vizsgálatára helyeztem.¹⁷

Dolgozatom első lépéseként az iparúzők létszámát próbáltam a különböző időpontokban meghatározni, amely egyúttal feltételezte a kézművességgel foglalkozók személyének azonosítását.¹⁸ A kézművesek számának megállapításához és a népszámlálási adatok, fogalmak kontrollvizsgálatához több kiegészítő forráscsoportot használtam fel, és az említett források, valamint a feldolgozás menetének részletes bemutatására törekedtem, mert az említett népszámlálási lajstromok használata egyelőre még csak szórványosnak tekinthető.¹⁹

15 A két népszámlálás végrehajtásának *eszmei időpontja* nem volt azonos. 1857-ben az október 31-i, míg 1869-ben december 31-i időponttal, ill. népességszámmal bezárólag kellett a számlálást végrehajtani. Az 1869. évi népszámlálás elnevezési bizonytalanságaira vonatkozóan lásd Thirring 1983: 6. Bár a valóságot leginkább az „1870. évi” megjelölés fedné, hiszen a népszámlálás végrehajtása már 1870-ben történt és az eszmei időpontnak megfelelő állapot figyelembevétele is kérdéses, sőt több esetben bizonyíthatóan nem az annak megfelelő állapotot rögzítették az összeírók, mégis a századforduló utáni népszámlálások hagyományához igazodva, az eszmei időpontnak – december 31-e – megfelelő évszám alapulvétele látszik a legelfogadhatóbbnak a népszámlálás megnevezésében. A továbbiakban tehát az „1869. évi népszámlálás” megnevezést használom a dolgozatban, jóllehet a Keleti Károly által publikált összefoglaló kötet címében is az „1870. év elején” szerepel. Lásd 1870. évi Népszámlálás.

16 A források részletes bemutatását és többoldalú felhasználását egy másik tanulmányomban mutattam be. (Pozsgai 2000: 170-176, 212-216.)

17 Erről bővebben Pozsgai 1999 és 2000, valamint Heilig 2000.

18 Dolgozatomban a *kézműves*, *iparos*, *iparúző* foglalkozási csoport megjelöléseket nem jelentés megkülönböztető, hanem azonos értelemben használom.

19 Török Katalin tanulmányában (Török 1981: 381-488) az 1857. évi népszámlálás házankénti lajstromait felhasználva elemezte a baskói paraszti gazdaságokat és háztartásokat. Tóth Zoltán bodrogi kutatói során (Tóth 1996: 9-22) a lukai társadalom elemzéséhez használta – egyéb kiegészítő forrásokkal – az 1869. évi népszámlálás részletes, házankénti adatfelvételeit. A Debrecen belvárosára fennmaradt 1869-es népszámlálási anyagot a KLTE Várostörténeti Kutatócsoportja Mazsu János vezetésével számítógépre vitte (Mazsu é.n.). Legutóbb pedig Kiskunhalas monografikus történeti kutatása során használták fel az 1869. évi népszámlálás házankénti összesítő ivateit (a halasi zsidóságra vonatkozóan lásd Ö. Kovács 1995: 154-155).

A KÉZMŰVESEK LÉTSZÁMÁNAK MEGHATÁROZÁSA

1852

Torna vármegye településeire vonatkozóan több olyan kézműves-összeírás is fennmaradt, amelyek a 19. század közepén (1852) keletkeztek és alkalmasak az 1857. évi és bizonyos fokig az 1869. évi népszámlálások foglalkozási nómenklatúrájának és az összeírók besorolási gyakorlatának kontrollvizsgálatára. A három forrásból kettő a *kontárok* (I) illetve a *céhhez nem tartozók* (II) összeírása (a két lista csak részben egyezik meg), míg a harmadik a Kereskedelmi Kamara Kassai Központja számára készült kimutatás „*Abaúj-Torna Megye Tornai Járásban található Ipar-űzőknek - Kereskedőknek - és Gyárosoknak az 1852. évi Összeírása*” (III). Ez utóbbi a legények és tanulók száma mellett feltünteti a fizetett *közönséges adó* nagyságát és a kamarai tagdíjakat is.²⁰ Ez a kimutatás sem csak a céhes kézműveseket tartalmazza, mert a másik két névsorral összevetve kiderül, hogy csupán 21 kézműves az – az 56 főből tartalmazó listáról –, akinek nem szerepel a neve a *nem céhes* illetve *kontár* kimutatásokban. A 21 főből 16-nak a neve szerepel a céhmesterek és választmányi tagok aláírásai között a tornai *sorcéh* (vegyes céh, amely a különböző mesterségeket űző kézművesmesterekből és legényekből állott) „*Czéhbe álás avagy Remek vágás*” jegyzékében (1856-1871).²¹ Nagy valószínűséggel 1852-ben őket tekinthetjük a tornai céh tagjainak. Egy főre jutó átlagos adójuk (5,6 Ft) majdnem kétszerese a „nem céhes” ill. „kontár” listákban is előforduló kézművesekének (2,95 Ft). A mesterek mellett dolgozó legények száma a kamarai összeírás alapján 19, a tanulóké pedig 21 volt. Az egy kézművesre jutó legények és tanulók számát tekintve is az derül ki, hogy míg az említett 21 iparos közül átlagosan minden másodikra jutott egy legény (ha az inasokat is hozzászámítjuk, akkor átlagosan mindegyikre jutott legalább egy legény vagy tanuló), addig a maradék 35 kézműves esetében csak alig minden negyedike (s inasokkal együtt is csak kevesebb, mint minden másodikra jutott átlagosan egy legény vagy tanuló).²² A fenti adatok azt bizonyítják, hogy a kontárok, akár rendelkeztek „működési engedéllyel”, akár nem, mindenképpen a szegényebb társadalmi rétegekhez tartozhattak Torna mezővárosban is.

A három lista összevetéséből meg lehetett állapítani, hogy a – céhes és céhen kívüli – kézművesek száma 1852-ben együttesen 74 fő volt (lásd függelék). Az összeírt összes kézművesnek tehát nagy valószínűséggel csak valamivel több mint a negyede tartozott ekkor a mezővárosi céhhez.²³

20 ŠOBA KE, TŽ II, SÚ Turna, 80/1468.sz., 80/751.sz. jelzetek alatt szereplő összeírások közül kettő biztosan 1852-ben keletkezett, a kontárok összeírását nem látták el dátummal, de ugyanarra a körreleltre készült (1468. sz.) mint a „nem céhesek” összeírása.

21 Kassai Állami Járási Levéltár (= ŠOKA KE), Cechy - Turna.

22 Azok a nem céhes kézművesek, akiknek mesterségük folytatására csak hatósági engedélyük volt, elvileg nem „fogadhattak fel tanítványt” (ŠOBA KE, TŽ, SÚ Turna n. Bodvu, 80/ 811.sz. (1852) - 3035.sz. leirat „Abaúj-torna Megye Cs. K. Főnökétől”), jelen esetben azonban a helyi gyakorlat ismét erősebbnek bizonyult a rendeletnél. Erre vonatkozóan lásd még Eperjessy 1967: 21.

23 A 19. század első feléből több, helytartótanácsi leiratra válaszként készült feljegyzés is arról tanúskodik, hogy a mesterek a szomszéd vármegyékben és városokban lévő céhekkel vannak kapcsolatban (Kassa, Rozsnyó, Miskolc). Még 1840-ben is hasonló tartalmú jelentés ment a Helytartótanácsához:

1857*

Az 1852-es kézműves-összeírások haszna akkor mutatkozik meg igazán, amikor az 1857. évi népszámlálás Torna mezővárosi háztartási lajstromai (*Fölvételi ív* – a továbbiakban felvételi ív, illetve lajstrom) alapján készült táblázatban a foglalkozási csoportokat és a mesterségek besorolási arányait szemügyre vesszük (1. táblázat és 1. ábra).

1. táblázat

Torna mezővárosi kézművesek foglalkozási besorolása az 1857. évi népszámlálás felvételi ívein

Az 1857. évi népszámlálás foglalkozási csoportjai	Az 1857-ben „azonosított” kézművesek mesterségük szerinti csoportosításban																Összesen				
	asztalos	ács	bodnár	csizmadia	fazekas	kalapos	kerégyártó	kovács	kőműves	lakatos	mészáros	molnár	serfőző	suszter	szabó	szíj- és nyereggyártó		szűcs	tímár	nem állapítható meg	
ház- és járadék birtokos	3	1		4	7	2	1	1	2					3	1		3				28
iparos	2		1				1	1		1	2	1	1	2	4	1	1		1		19
földbirtokos				2		1	1	1			3								1		9
napszámos		1			1				2												4
kereskedő			1																		1
egyéb ffi szem.**					1									2	1						4
Összesen	5	2	2	6	9	3	3	3	4	1	5	1	1	7	6	1	4	1	1		65

** Egyéb féle férfi személyek 14 éven felül

A 270 összeírt mezővárosi háztartásfőből mindössze 20 kézművest találunk a „gyárosok és iparúzők” rovatában. A jelenlevő (tényleges) népességet tekintve – ez képezheti a későbbi, 1869. évi népszámlálással történő összevetés alapját – ez a szám kiegészíthető 1 jelenlevő kézművessel, akit nem háztartásfőként írtak össze.²⁴ A fentiek

[...] „a Felső járás kebelébe, a Szűcs mesteremberek Czében kívül több Czéh nem létez, mert a többi Mester embereknek egy része külső Megyebeli Czehekhez tartozik, más része pedig Czében kívül való kontárokból ál.” Az egykori mezővárosi szűcs.céh azonban a század közepén már több szakma képviselőit tömörítő szervezetté vált. A felhasznált források alapján nem dönthető el, hogy a vizsgált időszakban tartoztak-e tornai iparosok vármegyén kívüli céhekhez. Az ilyen *landmajszterek* kérdésére – Északkelet-Magyarországra vonatkozóan – lásd Bodó 1975: 537- 550.

24 Johann Silbert (1869, Szilbert János) az egyedüli, akit a mezőváros 1857-es népszámlálási ívein két különböző házban, különböző foglalkozási besorolásokkal írtak össze. A 6. sz. házban mint *házbirtokos* és családos háztartásfőt *ház- és járadék birtokosként*, a 129. sz. házban viszont mint nőtlen (!) egyedülálló *lakót* iparosként írtak össze. Ez további kérdéseket vet fel az 1857. évi népszámlálás tornai végrehajtására vonatkozóan. Az anyakönyvi bejegyzések alapján bizonyosnak látszik, hogy nem két különböző személyről van szó. Szemléletes, hogy mint egyedülálló lakót – migráns kézművest – a valóságos foglalkozási csoportjába sorolták, házbirtokosként azonban már a tulajdona alapján írták össze. A mezőváros különböző részeit nyilván nem ugyanaz a személy írta össze.

*Az 1857. évi népszámlálás nominális lajstromai: ŠOBA KE, ATŽ Sèitanie L'udu v r. 1857.

mellett még 1 távollevő, de Torna mezővárosban *honos* kézművest írtak össze. A „vándorlason lévő” legények száma a népszámlálási lajstrom végén szereplő kimutatás szerint 9 volt.²⁵

A tornai háztartásfők további, nagyság szerinti foglalkozási csoportjai a következők voltak 1857-ben a lajstrom besorolása alapján: ház- és járadékbirtokos (91 fő), földbirtokosok (75 fő), napszámosok (35 fő), másféle szolgák (24 fő), hivatalnokok (14 fő), kereskedők (5 fő), egészségügyi személyek (3 fő), ügyvédek, jegyzők (3 fő), papok (1 fő). Szembetűnő, hogy milyen magas a ház- és járadékbirtokosok aránya az összes lakófél-háztartásfő között (33,7%), megelőzi az összes többi foglalkozási csoportot.²⁶ A *bejelentési jegyek*, amelyekből a községi elöljárók a *Fölvételi íveket* szerkesztették nem maradtak fenn, így nem ellenőrizhető, hogy Tornán a felvételi ívek 18 foglalkozási csoportja közül melyikbe milyen foglalkozásokat sorolhattak.²⁷ Az itt található foglalkozási csoportok, mint többnyire túlságosan is általános kategóriák, csak áttekintő képet nyújtanak a lakosság foglalkozásszerkezetére vonatkozóan. A 20 tornai *iparúzó* mesterségéről sem tudunk meg közelebbit a felvételi ívek alapján. A „rejtőzködő” tornai iparosokat több kiegészítő forrás és a népszámlálás íveinek egybevetésével lehetett azonosítani.

1. Először a népszámlálási ívekhez mellékelte *helységbeli idegenek tábláját* vizsgáltam meg, amelyben 15 legény és 13 inas szerepel, mint akik a népszámlálás idején jelen voltak Tornában, bár nem voltak a mezővárosban honosak. Őket 21 kézműves foglalkoztatta. Az összeírt idegenekről, a nevük, születési évük és helyük, vallási hovatartozásuk, foglalkozásuk és családi állapotuk mellett azt is feltüntették, hogy melyik háztartásban és azon belül – több háztartás esetén – melyik háztartáshoz (lakófél) tartoztak. Az

25 Kettőt a házankénti-háztartásonkénti íveken, hetet pedig a lajstrom végén szereplő „távollevők” kimutatásában írtak össze. Több foglalkozási csoport rejtett még e mellett távollevő legényeket vagy inasokat (*egyébféle férfi személyek 14 éven felül; másféle szolgák; napszámosok*), különösen miután még az ötvenes években is tilalmazták a kontároknak, hogy a céhes mesterekhez hasonlóan *tanítványokat* fogadhassanak. Erről több forrás is tájékoztat Tornából pl. ŠOBA KE, TŽ, SÚ Turna 80/811.sz. (1852).

26 Jól szemlélteti az anomáliát az 1857. és az 1869. évi népszámlálás országos eredményeinek összevetése ebben a tekintetben. Míg 1857-ben 171 273 fő szerepelt ház- és járadéktulajdonosként, addig 1869-ben már csak 80 680 fő, tehát kevesebb mint a fele. Az iparnál foglalkoztatott segéd munkások számának majd kétszeresére növekedése (182 337-ről 355 873-ra), a „másféle szolgák” /1857/ ill. „személyes szolgálatot teljesítők” /1869/ megháromszorozódása (376 919 főről 1 143 075-re), a napszámosok és a földművelésnél foglalkoztatott segéd munkások számának 80-90%-os növekedése mind azt mutatja – az 1869. évi pontosabb foglalkozási nomenklátúra-rendszerrel összevetve –, hogy az 1857. évi népszámlálás foglalkozási besorolásait a lokális kutatásokban ill. az országos eredményeket illetően is csak nagyfokú óvatossággal lehet felhasználni. Lásd még 1870. évi népszámlálás, 257.

27 Lehetséges, hogy közvetlenül a fölvételi ívekbe írták az összeírt lakosság adatait, s nem a bejelentési jegyek adatait vezették át. Ebben az esetben kirendelt tisztviselő, ún. „országfejedelmi biztos” hajtotta végre a számlálást a községi elöljáró kíséretében („Szabály a népszámlálások teljesítése iránt” 16. és 31.§). (Közli Dányi 1993: 102-103.) A felvételi íveken két községi elöljáró aláírásai szerepelnek, Kanyurszky József bíróségi és Gabos Sámuel tanácsosé – az előbbi szíj- és nyereggyártó mester, az utóbbi pedig mészáros –, ez azt valószínűsíti, hogy a számlálás lebonyolításában és (esetleg) az összesítésben is közreműködtek (A mezővárosi tisztségekre vonatkozóan lásd még Müller – Vahot 1856). A pontos adatok bevallása nyilvánvalóan nem állt érdekében sem az összeírtaknak, sem a községi tisztviselőknek. A katonai utánpótlás felmérése bevallott célja volt a bécsi adminisztrációnak, az állatösszeírás és a háztulajdonos személyének tudakolása szintén jogosan kelthetett gyanakvást a helybeliek körében a népszámlálás céljait illetően.

így „beazonosított” 21 iparos-háztartásfőből 11-et nem kézművesnek írtak össze a felvételi íveken (9 ház- és járadékbirtokos, 2 földműves). A már említett 20 jelenlévő kézművessel, akiket *iparúzóként* írtak össze, így 31-re „szaporodott” az iparosok száma. Ezzel együtt, az 1852-ben összeírtak számához képest a 31 fő is irreálisan kevésnek tűnt.

2. Az 1852-es összesített kézműves-névsorból (74 fő) 42 kézműves volt biztosan azonosítható - név és házsám alapján - az 1857-es népszámlálás lajstromaiban. További 13 esetben a kézműves családfő már elhunyt, de özvegye illetve családja megtalálható a felvételi íveken. 18 iparosnak egyáltalán nincs nyoma a népszámlálási íveken, egy kézművesnél pedig nem lehet megbízhatóan megállapítani az azonosságot (többször is előforduló család- és keresztnév és a nagy házsámkülönbség miatt). Az anyakönyvi adatok segítségével megvizsgálva az említett 13 háztartást megállapítható, hogy abban a három esetben, amikor az elhunyt kézműves lánya időközben férjhez ment, házastársuk személyében kézműves vők kerültek a családba. Egyikük neve már az 1852-es összeírásán is rajta van (1857-ben ház- és járadékbirtokosként szerepel), másikat 1857-ben is iparosként írták össze, így a harmadik, Bercsinszky Pál suszter az egyedüli, akivel a három közül ki lehet egészíteni az 1857-es kézművesek listáját, ő 1857 szeptemberében „nősült be” a Dittel családba. Az 1852-es összesített névsor alapján tehát 43 kézművest lehetett 1857-ben megbízhatóan azonosítani.

3. Ez utóbbi 43 fő névsort összevetve az 1857-es népszámláláskor iparosként összeírtakkal, 13 olyan kézművest találtam, akik 1852-ben nem találhatók egyik listán sem, tehát feltehetőleg 1852 után telepedtek le Tornában, amit a céhiratok és az anyakönyvi bejegyzések is megerősítettek.

4. Megvizsgálva a tornai anyakönyv 1852 és 1857 közötti házassági bejegyzéseit, 4 olyan személyre bukkantam, akiket az anyakönyvben kézművesnek tüntettek fel, viszont 1857-ben különböző „nem iparos” rovatokba sorolva találjuk őket (napszámos, ház- és járadékbirtokos, földbirtokos, egy esetben pedig „egyébféle férfi személyek 14 éven felül”), a fentebb említett forrásokban pedig nem fordult elő a nevük.

5. Az 1869. évi népszámlálás kézműveseinek névsorát és a házsámokat összevetettem az 1857. évi tornai lakónévsorral. Bár nagyságrendi változást ez a művelet már nem eredményezett, mégis az 1857. évi népszámlálás Torna mezővárosi végrehajtásának fontos sajátosságaira vetett fényt. Torna 1857. évi összeírásakor majdnem kivétel nélkül csak a háztartásfőket sorolták be egymástól elkülöníthető foglalkozási rovatokba,²⁸ míg a családtagokat - akkor is ha már nagykorúak voltak - mindössze két kategóriába sorolták: „egyébféle férfi személyek 14 éven felül” és „egyébféle nők és gyermekek”.²⁹ Így a már felnőtt, de jelenlévő családtagok foglalkozása és ezzel össze-

28 Az is elképzelhető, hogy máshol az országban, vagy a Monarchia más tartományában a tornaitól bizonyos fokig eltérő „értelmezésben” hajtották végre a népszámlálást. Bécsben (Schottenfeld) pl. az összeírtak neve alatt feltüntették az illető pontos foglalkozását, bármilyen rovat alá sorolták is őket. Itt köszönöm meg Heinrich Bergernek (Universität Wien), hogy a bécsi családtörténeti adatbázissal (Vienna Database on European Family History) megismertetett, és a schottenfeldi népszámlálás eredeti lajstromaiból mintapéldányokat adott.

29 „A háztartási lajstromokon összeírt népesség státusát a hagyományos normáknak megfelelően a háztartásfő státusa határozta meg, illetve egyéni státusukat az fedte el” (Tóth 1987: 82).

Az 1869. évi tornai népszámlálás lajstromai alapján azonban több esetben nem - vagy csak tévesen -

függésben a segítő családtagok száma is csupán valószínűsíthető. Ettől eltér az „albérlők” esete (lakók, kosztosok, akik nem álltak a háztartásfővel rokoni viszonyban), akiknél többnyire akkor is feltüntették a foglalkozást, ha nem alkottak önálló háztartást. Az 1869. évi népszámlálás háztartási lajstromai alapján viszont nagy biztonsággal meg lehet állapítani, hogy ki az, aki 1857-ben valamelyik kézműves (vagy özvegye) családjában már felnőttként jelen volt, és 1869-ben iparos mesternek írták össze. Ezzel a módszerrel újabb három kézművest lehetett azonosítani 1857-ben.

Az 1869. évi népszámlálás felvételi ívei tulajdonképpen az 1857. évi bejelentési jegyeknek feleltethetők meg szerkezetüket tekintve,³⁰ hisz itt az egyes foglalkozási megnevezéseket még nem összevont főcsoportok rovataiba sorolták, hanem az egyes családtagok neve mellett közvetlenül tüntették fel, hogy mivel foglalkozott (néhány esetben felírták azt is, ha valakinek több foglalkozásból is származott jövedelme). A valóságos foglalkozási szerkezetet jobban tükröző 1869. évi lajstromok alapján még egy kőművest és egy „cigánykovácsot” tudtam az említett három iparos mellett 1857-ben azonosítani.

A 2.-5. pont közötti eredményeket – amelyek között nincs átfedés – összegezve egy 66 kézművesből álló névsorhoz jutottam, akik az 1857. évi népszámlálás időpontjában jelen voltak, azaz szerepelnek a népszámlálási íveken. Ezt összevetve az 1. pontban szereplő helységbeli idegenek táblájából nyert kézművesek neveivel, megállapítható, hogy azok már mind rajta vannak a 66 fős listán (lásd 1. ábra). A 66 főből álló névsorból azonban egy „1857-es iparúzó” még az anyakönyvi adatok 1857 utáni alaposabb vizsgálata során kiderült, hogy foglalkozása nem tartozott a szorosabb értelemben vett kézműves szakmák közé, így a 20 „iparúzó” csupán 19 volt valóban kézműves.³¹ Összességében tehát az 1857-es felvételi íveken 65 mezővárosi lakos kézműves foglalkozáshoz való kötődését lehetett kimutatni.

Az 1857-es népszámlálás lajstromaiban szereplő 19 *iparúzó* kézműves mellett tehát, még legalább 46-an foglalkoztak valamilyen kézműves mesterséggel. Ebből 9 fő földbirtokosként, 28 fő ház- és járadékirtokosként, négyen az „egyébféle férfi személyek 14 éven felül” rovatában, négyen napszámosként, egy pedig kereskedőként volt feltüntetve. Felmerül a kérdés, hogy az összeíró „hanyagságáról” van-e szó ebben az esetben, vagy pusztán a népszámlálásra vonatkozó útmutatás előírásainak betartásáról?

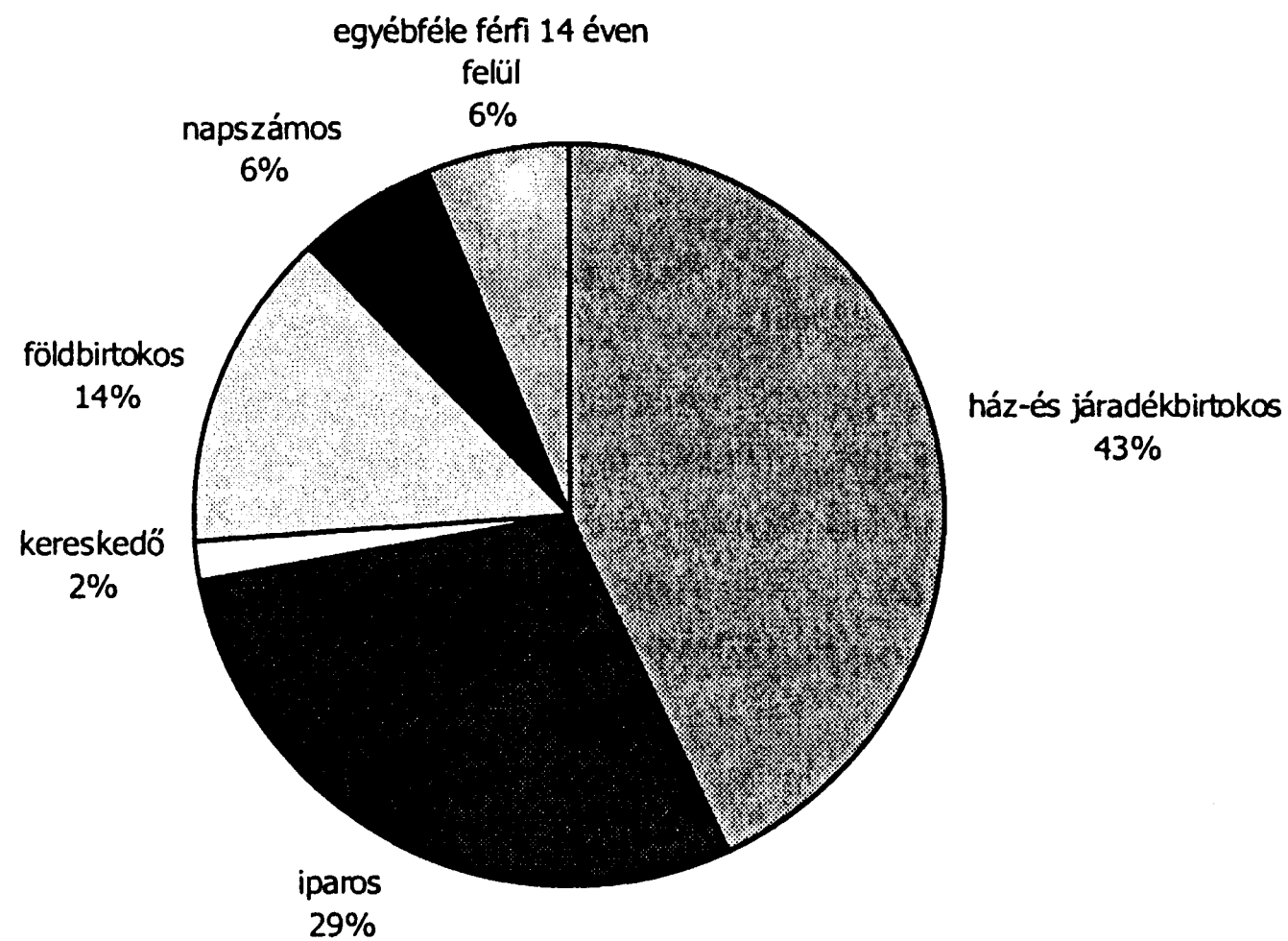
állapítható meg a háztartásfő személye ott, ahol nem rokon lakófél, albérlő és családja is lakott a házban. Az összeíró sok esetben – a népszámlálási *Oktatás* (VII.3.) utasításai ellenére – elsőként írta össze a bérlőket ill. lakókat és csupán utánuk következik a valódi tulajdonos és háztartása. A házon belüli együttélés említett eseteiben elengedhetetlen a valós tulajdoni viszonyok megállapítása, ez azonban pusztán az 1869. évi lajstromokból nem lehetséges, mert a lajstromon nem szerepelt a háztulajdonos személyére vonatkozó kérdés. Az 1857. évi lajstromokban azonban minden esetben feltüntették a tulajdonos személyét.

30 A bejelentési jegy szerkezetére lásd Dányi 1993: 105, az 1869. évi népszámlálására Pozsgai 2000: 212.

31 Probst Károly (1857-ben Karl Probst) „vendéglősségére” (caupo) csak az anyakönyvi adatok vetnek fényt, halála (1863) és lányai házassága (1868, 1874) időpontjaiból.

1. ábra

Tornai kézművesek besorolása az 1857. évi népszámlálás felvételi ívein

Azt várhatnánk, hogy az *iparúzóként* összeírtak a céhes kézművesek köréből fognak kikerülni, de a 19 főből csak 10-en tartoztak a tornai vegyes céhhez. A maradék kilencből hatan a Keglevich-uradalomhoz tartozó épületekben lakó uradalmi kézművesek voltak, hárman pedig nem voltak háztulajdonosok (az 1857-es népszámlálásnál a „házbirtokos” személyét is feltüntették), tehát csak a foglalkozásuknak (és nem tulajdonosi státusuknak) megfelelő csoportba lehetett őket besorolni.

2. táblázat

Tornai kézműves háztartásfők állatállományának megoszlása foglalkozási csoportonként 1857-ben

Tornai kézművesek 1857-ben	Tornai kézműves háztartásfők összeírt állatállománya 1857-ben					Összesen
	4 ill. több igásállat	2-3 igásállat	1-2 tehén	csak sertés	nincs	
há- és járadék-irtokos		3	17	5	3	28
iparúzó	1	3	6	5	4	19
földirtokos	4	3	2			9
kereskedő				1		1
napszámos				4		4
Összesen	5	9	25	14	8	61

Az 1852-es összeírásban és az 1857-es népszámlálás lajstromaiban egyaránt előforduló személyek közül, azok, akik 1852-ben a legtöbb adót fizették mesterségük után (a rangsorban szereplő első hat személy) egy kivétellel mind földbirtokosként szerepelnek 1857-ben, azaz iparűzés mellett földműveléssel is foglalkoztak. Ezt alátámasztja az a tény, hogy egy kivételével mind rendelkeztek legalább két igásállattal (a többségük négygel), és egy 1884-ből származó kataszteri felvétel alapján, ahol többségük még azonosítható, mindannyian a legtöbb szántófölddel rendelkező nagygazdák közé tartoztak.³² Megvizsgálva most már az összes 1857-ben földbirtokos kategóriába sorolt kézművest, azt találjuk, hogy a kilencből heten legalább két igásállattal rendelkeztek. A fennmaradó két, igásállat nélküli földbirtokos közül az egyik egy zsidó bérlő volt. A 28 ház- és járadékbirtokosként összeírt kézműves közül csak háromnál tüntettek fel igásállatokat, közülük kettőnél megállapítható – Juhász István fazekas és Morgent Ferencné szűcs utóda Morgent Ferenc suszter –, hogy csak kevés szántófölddel rendelkeztek (3,3 kat. hold és 1,5 kat. hold). A napszámosként összeírt három kézműves nem rendelkezett háztulajdonnal, ezért más házában, de külön lakófélként tüntették fel őket családjukkal együtt. Az „egyébféle férfiszemélyek 14 éven felül” csoportba sorolt négy személy közül hárman nőtlenek és apjuk illetve özvegy anyjuk háztartásában írták össze őket, egy esetben pedig a kézműves vőként került a családba, és anyósa háztartásában szerepel családjával együtt.³³

A fentiek alapján az 1857. évi népszámlálás lajstromaiban a mezővárosi kézművesek foglalkozási csoportba sorolásának gyakorlatáról a következő észrevételeket lehet tenni:

a) a jelentősebb földbirtokkal rendelkező földműves-kézműveseket, akik a mezőgazdasági termelés mellett iparűzéssel is foglalkoztak, s akik adójuk jelentős részét a földbirtokuk után fizették, a földbirtokosok közé sorolták. A népszámláláshoz készített útmutatásban erre vonatkozóan a következőket találjuk a „Megjegyzések” g) pontja alatt: *”a földbirtokosok rovatába sorozandók: a nagy vagy apró mezőgazdasági fekvőségek vagy bányák birtokosai, továbbá minden ilyen fekvőségek haszonbérlői”*.³⁴

b) a ház- és járadékbirtokosok között találjuk azokat a kézműveseket (felerészben céhtagok), akik földdel – legalábbis jelentékenyebb nagyságú földbirtokkal – nem rendelkeztek, túlnyomó többségük tehát nem kötődött foglalkozását és megélhetését

32 „Torna adóközség. A kataszteri birtokívek összesítése 1884” Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Térképtár, Bv 186/1-12. Az 1868. évi kataszter nominális, parcellánkénti kimutatásai is előkerültek, de azt már nem tudtam hasznosítani a dolgozat első részében. Ez utóbbi forrást és alkalmazását máshol már bemutattam (Pozsgai 2000: 166-224).

33 A kereskedőként összeírt bodnár, Blazenák János 1852-ben és 1869-ben testvérével egy házban, azonos mesterséget űzött, 1857-ben viszont – nem tudni mi okból – csak testvére, László szerepel.

34 Így került a földbirtokosok közé a már említett zsidó bérlő, Züs Isak (1869, Süsz Izsák), aki más forrásokban metsző és korcsmáros, illetve mészáros és kereskedő (1869). Az 1869. évi összesítés során már különválasztották a birtokosokat a haszonbérlőktől. A kereskedelmi és ipari foglalkozások megbízható elkülönítése azonban még ekkor sem volt megoldható. (Erre nézve lásd Keleti Károly elemzését: *1870. évi népszámlálás* 1871: 254.) Kereskedelmi jellegű és ipari foglalkozás együttes előfordulásakor az adott személyeket az iparosok közé soroltam, mert a pusztán kézművesként összeírt önálló iparosok is többnyire saját maguk értékesítették készítményeiket, így a kétféle tevékenység valóban nem határolható el teljesen a mai értelemben. A kereskedőket, kocsmárosokat, vendéglősöket azonban nem vettem figyelembe az elemzésnél.

illetően a mezőgazdasághoz, de mindannyian háztulajdonosok voltak. Erről a kategóriáról sommásan csak annyi szerepel a kitöltési útmutatásban, hogy „*a ház- vagy járadékbirtokosok sorába veendő föl az is, a ki magát magánzónak vagy saját vagyonából élőnek adta ki*”.

c) a kézművesekről a következően rendelkezik az útmutatás: „*a gyárosok és iparúzők rovatába foglalandó az egész iparos kereset, a mennyiben az más rovatba nincs utasítva*”.³⁵ Az „iparos kereset” a rangsorban a földbirtokos és a ház- és járadékbirtokos kategóriák után következett – a felvételi ív foglalkozási csoportjaiban is –, ez tükröződik az összeírásban is: a földműveléssel is foglalkozó iparúzőket minden esetben „földbirtokosként” írták össze Tornában. Ez legalább részben megmagyarázza, hogy miért olyan különböző az eredetileg az iparúzők rovatába sorolt 19 kézműves összetétele. Az öt uradalmi kézműves sem földdel, sem háztulajdonnal nem rendelkezett, rajtuk kívül még hárman nem rendelkeztek háztulajdonnal. Az ő esetükben érthető, hogy miért nem a „ház- és járadékbirtokosok” közé sorolva találjuk őket. A maradék 11 kézműves azonban – két eset kivételével, ahol a felvételi ívek sérülése miatt nem lehet eldönteni, hogy *házbirtokosok* voltak-e – mind háztulajdonos volt. Nem lehet tudni, hogy őket milyen alapon különböztették meg a *ház- és járadékbirtokosok* között feltüntetett kézművesektől.

A fentiekből látható, hogy a Torna mezővárosi 1857. évi népszámlálás lajstromaiból a valós foglalkozásszerkezet nem állapítható meg pusztán a lajstromok besorolási alapján. A rendi jellegű *foglalkozási nómenklatúrán* belül a tulajdonosi státuson (illetve annak hiányán) alapuló csoportok (földbirtokos, ház- és járadékbirtokos, napszámos [házatlan zsellér]), és a foglalkozási státuson alapulók (iparúző, kereskedő) keveredése figyelhető meg. A feudális összeírások rendies szemlélete érvényesült az 1857-es népszámlálás foglalkozási kategóriáiban (Tóth 1987: 78),³⁶ ahol még a renditulajdonosi státus volt az elsődlegesen meghatározó besorolási elv, ez közvetlen rokonságot mutat a feudális-kori adóösszeírások kategóriarendszerével: a colonus~jobbágy most a *földbirtokos*; az inquilinus~házas zsellér a *ház- és járadékbirtokos*; míg a subinquilinus~házatlan zsellér kategória a *napszámos* foglalkozási csoport köntösében jelenik meg.

35 Az 1857-es népszámlálás „fölvételi íveinek” kitöltésére az 1857. március 23-án kelt császári rendelet *F. mellékletének* megjegyzései adtak eligazítást (Dányi 1993: 109). A „Magyarázó emlékirat a népszámlálás előírásaival kapcsolatban (Bécs, 1857.)” a következőképpen magyarázza az 1857-es foglalkozási csoportosítást: „*E felosztás magyarázatául tudni kell, hogy a felosztásnak egyáltalán nem az a célja, hogy minden egyes rovat tartalmazza a maga abszolút számát.*” [...] „*A népszámlálásnak jelen esetben más feladata van, mégpedig relatív számok elérését óhajtja, vagy más kifejezéssel, csak azt akarja ábrázolni, hogy hogyan oszlik meg a lakosság foglalkozás, ipar, más megélhetési lehetőségek szempontjából. Ennek a felosztásnak sajátossága, hogy ott, ahol egy személy több foglalkozási ágba sorolható, vagy többféle jövedelmi ágból fakad megélhetési forrása, csak a leginkább figyelembe vehető foglalkozási ág, vagy jövedelmi forrás szerint lehet besorolni.*” (Közli Dányi 1993: 135.) A népszámlálási eredményeket közreadó publikált kötet bevezető részéből még egyértelműbben kitűnik, hogy nem az „abszolút pontosság” volt a cél a népesség foglalkozási csoportokba való sorolásánál („*Es handelt sich hierbei nicht um die absolute Genauigkeit in Betreff der Eintheilung der Bevölkerung nach den Nahrungszweigen*”). 1857. évi népszámlálás: V.

36 A foglalkozási statisztika fejlődésére és a népszámlálások foglalkozási csoportjainak összehasonlító vizsgálatára lásd Tóth 1986: 407-419. és 62-85.

1869*

Az 1869. évi népszámláláskor 72 jelenlévő kézműves szerepel a felvételi íveken, közülük 61-et háztartásfőként, 11 kézművest pedig (3 családot és 8 nőt) más háztartásában írtak össze. A kézműves háztartásfők közül 34 esetében a mesterség megnevezése mellett ott szerepel a „hivatása” rovatban, hogy *mester*. A „mester” megjelölést azonban nem *céhes mester* jelentésben használta az összeíró, hanem többnyire azokat jelölte vele, akik „mesterségükből” éltek (Denzel 1996: 38).³⁷ Hat mester feleségét (2 szabó, 2 fazekas, 1 suszter, 1 lakatos) is mesternek tüntette fel férje mestersége alatt a „dto” [dettó] jelöléssel az összeíró. További hat olyan kézműves foglalkozása mellett is ott áll a „mester” megjelölés, akik nem voltak háztartásfők. Az összeíró csupán 4 kézművesnél tüntetett fel egyszerre több „hivatást”. Közülük csak egy szerepel mesterként: Kolbenheyer Bertalan festőmester, birtokos és haszonbérő; Peregrin János kovács és földész; idősebb Szlovenszki János mészáros és földész és Süsz Izsák mészáros és kereskedő. Sajnos a Torna mezővárosi foglalkozási összesítő ív³⁸ nem maradt fenn, ezért esetükben nem állapítható meg, hogy melyik foglalkozási főcsoportba sorolták őket az összesítéskor.

A „foglalkozási viszony” rovatában 17 esetben találjuk az *önálló* és 14 esetben a *mesterségéből* megjelöléseket azon kézműveseknél, akiknél a „hivatása” oszlopban a mesterség neve mellett feltüntették, hogy „mester”. Azok a kézművesek, akiknél a „hivatása” oszlopban csak mesterségük neve szerepelt, részben szintén *önállóak* (5 fő) voltak, vagy *mesterségükből* (10 fő) éltek. Néhányszor *munka után*, illetve *munkájából*, egy-egy esetben pedig *földész*, *mészárosságból* vagy a *katona* megjelölések is előfordultak ebben a rovatban. Tüzetesebb vizsgálat után megállapítható, hogy az összeíró nem használta következetesen a *mesterségéből*, *önálló*, stb. megjelöléseket. E csoportok tartalmának leginkább az „önálló iparos” feleltethető meg. A négy mezővárosi molnár – érthető módon – mind *haszonbérő* volt, az uradalmi kerékgyártó esetében pedig az *évi bér fizetés mellett* áll a foglalkozási viszony rovatában. A mezővárosi összeíró előszere-tettel alkalmazta a foglalkozásnál a „dto” megjelölést a háztartásfő feleségére vonatkozóan, így a foglalkozási viszonynál már 16 esetben lenne ugyanaz a feleség foglalkozása, mint kézműves férjéé. Ez azonban a kovács, lakatos, kerékgyártó esetében nehezen képzelhető el, s más mesterségeknél is egyértelműen azt jelenti, hogy az összeíró a kereső-háztartásfő foglalkozási csoportjába sorolta be a feleségeket, akik férjüktől eltérő kereső tevékenységet nem folytattak. A „segítő családtagok” számának megállapításánál az említett feleségeket egyes esetekben valóban be kellene számítani, de ez pusztán a lajstromok alapján nem dönthető el.³⁹ A kézműves háztartásokban jelenlévő felnőtt gyermekeknél azonban több alkalommal megtaláljuk a foglalkozásra vonat-

* Az 1869. évi népszámlálás nominális lajstromai: ŠOBA KE, TŽ II. Sèítanie L’udu v r. 1869.

37 Egy nyugat-európai összehasonlító regionális vizsgálatban az összeírók hasonló fogalomhasználatára lásd Denzel 1996: 21-55.

38 A VIII. b. jelzetű „Községi áttekintés a jelenlévő népességnek hivatás és foglalkozás szerinti számbavételére”.

39 A mezővárosi földműveseknél például sokszor előfordult, hogy az összeíró miután a feleség foglalkozási viszonyához beírta, hogy „dto”, kiegészítette még a „háztartással” megjelöléssel. (Erre részletesen lásd Pozsgai 2000: 176-183.)

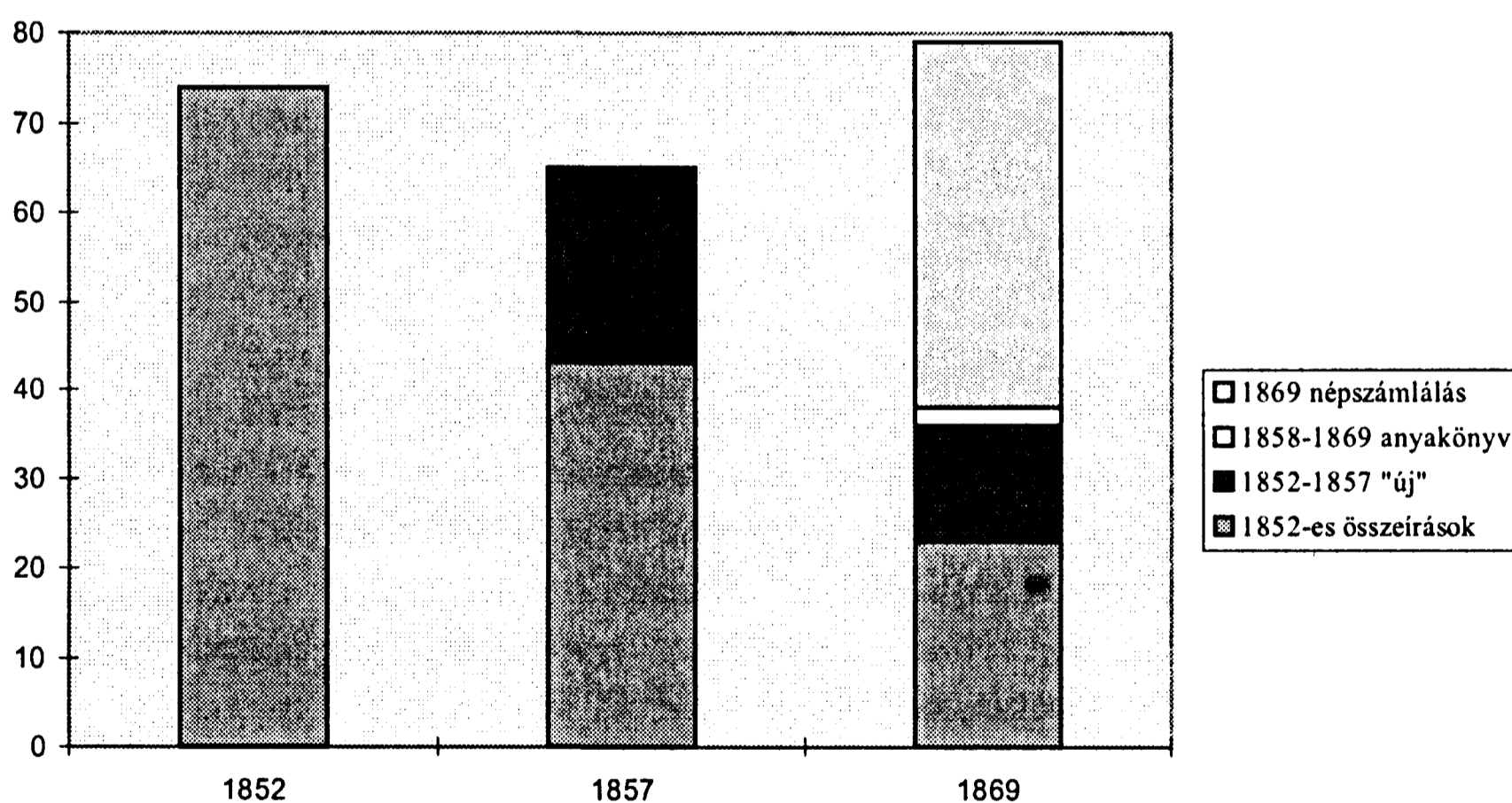
kozó bejegyzést is: „suszter legény az attyánál”, „fia segédasztalos”, „kalapos inas” stb. és egy-egy esetben a rokon családtagok szolgaként, illetve szolgálóként szerepelnek a háztartásban.

A csupán időszakos iparúzást lehetővé tevő mesterségeknél (4 ács, 4 kőműves) a kézműveseket (egy kőműves kivételével) *napszámosként* említik, ebbe a csoportba sorolva az egyedüli „cigánykovácsot” is. Egy ács esetében a „mint vállalkozó úgy is mint segéd” bejegyzés a foglalkozási viszony oszlopban jól szemlélteti az ácsok és kőművesek szezonális munkavégzési kényszeréből fakadó nagyobb munkavállalási rugalmasságát.

Az 1852-es névsorral összevetve az 1869-es mezővárosi névsort kiderül, hogy 4 kézművest – akik közül hármat 1857-ben is földbirtokosnak, egyet pedig iparúzónek tüntettek fel – 1869-ben is „csak” földbirtokosként, illetve földésztként írtak össze. Két földésztről pedig az anyakönyv segítségével lehetett megállapítani, hogy csizmadia-ként is tevékenykedtek. Egyikük már az 1857-es teljes névsorban is előfordul mint földbirtokos.⁴⁰ Egy kőműves azonosításában szintén az anyakönyv volt segítségemre: Hatzel Józsefet 1869-ben *zsellérként* (hivatás) és *napszámosként* (foglalkozási viszony) írták össze. A 6 *földműves*-kézművessel és a *zsellér*-kőművessel együtt tehát 79 tornai lakosról lehetett megállapítani, hogy megélhetését részben vagy egészben mestersége biztosította (lásd függelék). Kilenc kézművesnél pedig kimutatható volt a földműveléssel való szoros kapcsolat.

2. ábra

Tornai kézművesek azonosítása 1852-1869

⁴⁰ Egy kézműves esetében nem dönthető el biztosan, hogy mesterségét 1869-ben is folytatta-e. Gáspár Dávid zsidó szabót 1857-ben iparosként írták össze egy a Keglevich-uradalom tulajdonában lévő házban – egy szabólegényt is foglalkoztatott ekkor – 1869-ben viszont már kocsmárosként szerepel, és semmilyen jel nem mutat arra, hogy mesterségét továbbra is folytatta volna (feleségén, valamint öt 14 éven aluli gyermekén kívül másokat nem írtak össze háztartásában).

A kézműves mesterségek szerkezeti állandósága, illetve bizonyos fokú átrendeződése „mögött” fontos az egyes szakmák képviselőinek, s egyúttal iparuk stabilitását megvizsgálni (lásd 3. táblázat).⁴¹ A mezőváros társadalmában a kézműves-migráció időről-időre jelentős mértékben átalakította a kézművesség személyi összetételét, amely ugyanakkor érthető módon nem jelentett jelentősebb változást az alapvetően a helyi igények kielégítését szolgáló mezővárosi mesterségek szerkezetében.⁴² A mezőváros csupán másfélezres lélekszáma és a közeli ipari-kereskedelmi központok (Kassa, Rozsnyó, Miskolc) korlátozták az ipari tevékenység növekedését, és a specializáció magasabb fokának kialakulását.

3. táblázat

*Torna mezőváros kézműveseinek mesterségek szerinti megoszlása 1852-1869*⁴³

Év	ablakos	asztalos	ács	bádogos	bodnár	csizmadia	ecetgyártó	fazekas	festő	kalapos	kerégyártó	kovács	kőműves	lakatos	mészáros	molnár	pék	serfőző	suszer	szíj- és nyereggyártó	szűcs	szabó	tímár	nem állapítható meg	Összesen
1852	0	6	4	0	4	7	0	11	1	3	3	2	7	3	5	2	0	0	5	1	5	4	1	0	74
1857	0	5	2	0	2	6	0	9	0	3	3	3	4	1	5	1	0	1	7	1	4	6	1	1	65
1869	1	4	4	1	4	6	1	8	1	2	3	3	4	2	6	3	2	0	13	1	3	6	1	0	79

A környező falvak paraszti népességét bizonyosan a tornai iparosok látták el a falusi kézművesek által nem készített, vagy azokénál jobbnak számító termékekkel, ez a kevésbé differenciált és bizonytalan keresleti többlet azonban nem eredményezhette a kézművesség felfutását, és nem ösztönzött a nagyobb fokú specializálódásra, az egyes szakmák nagyobb differenciálódására.

Az 1828-as országos összeírásban 50 adózó kézművest tüntettek fel Tornán. Közülük 22 kézműves családnév szerepel az 1852-es összeírásokban, de megbízhatóan csak 19 kézműves család esetében lehet a folytonosságot kimutatni a név és házszám alapján.⁴⁴ Két esetben csak 1857-ben, illetve 1869-ben találkozunk azonos családnévű helybeliekkel, de azoknál nem lehetett iparos tevékenységet kimutatni, egy esetben pedig csak 1869-ben „bukkan fel” egy kézműves egy 1828-ban is előforduló családnéven. Az 1852-ben összeírt tornai kézművesek kevesebb, mint egyharmada tekinthető többge-

41 Módszertanilag jól hasznosítható az az elemzés, amelyben a pesti Belváros háztulajdonosainak mobilitásával kapcsolatban Bácskai Vera vizsgálta több generációra kiterjedően a különböző foglalkozási csoportokhoz tartozó családok kontinuitását illetve fluktuációját (Bácskai 1968: 143-174).

42 Lásd Magyar Országos Levéltár (= MOL) Mikrofilmtár /B 180/ Conscriptio Regnicolaris Art. VII. 1827 Ordinata, N 26,

43 A 3. táblázatban az 1852. évi összeírás és az 1869. évi népszámlálás foglalkozási megnevezéseit használom.

44 Az 1852-es kézműves-összeírások és a két népszámlálás során az összeírók azonos „bejárasi útvonalat” követték. Az 1828-as összeírás egyes „utcarészletei” (a házakat - elsőtől az utolsóig - folyó számozással látták el, az utcanéveket azonban csak az 1869-es népszámlálás ívein tüntették fel) némi gyanakvásra adnak okot a fenti sorrendiséggel történő összevethetőséget illetően, de lehet, hogy csupán a háztulajdonosok mobilitása jelenik meg egyes, nem tendencijellegű házszám eltérésekben.

nerációs iparoscsaládok leszármazottainak, a többség részben a migráns, elsőgenerációs mezővárosi lakók és kisebb részben a helybeli, nem kézműves családok iparossá váló leszármazottainak köréből került ki. A fluktuáció háttérében egy jelentős arányú, észak-déli irányú kézműves-migráció mutatható ki a Felföld nagy múltú céhes kézművességgel rendelkező központjai és az Alföld északi peremének mezővárosai között. Torna a két nagytáj közötti karsztvidéki és Bódva-völgyi „közvetítő zóna” egyik állomásának tekinthető.

Az egyes mesterségek képviselőinek 1828-as létszámát összevetve az 1852., illetve 1869. évvel jelentősebb aránycsökkenést csak a kőművesek (11 fő) és a kalaposok (7 fő) körében tapasztalható. A kőművesek számának jelentősebb csökkenése (11-ről 7-re, majd 4-re) – ugyanúgy mint az ácsok létszámának jelentős növekedése (1-ről 4-re) – lehet, hogy ez alkalommal is az összeírások eltérő évszakban történő végrehajtására és az adatfelvételek eltérő célkitűzéseire vezethetők vissza. A szűcs mesterek számának visszaesése illeszkedik a mesterség csökkenő tendenciájához (6 főről 5-re, majd 3-ra), míg a szabóké a fokozatos bővülést (3 főről 4-re, majd 6-ra) példázza. Legnagyobb arányú növekedés 1828 és 1852 között a csizmadiák (2 főről 7-re), a vargák (1 főről 5-re), valamint az asztalosok körében (1828-ban egy sem szerepel, 1852-ben viszont már 6 főt írtak össze) tapasztalható.

A fentebb leírtakból is kitűnik, az 1828-as adatokat nem lehet megbízhatóan összekapcsolni a három későbbi időmetszettel, ezért dolgozatom második részében részletesen csak a már korábban is szereplő három időmetszettel (1852, 1857, 1869), illetve a köztes időszakokkal foglalkozom. A kézművescsaládok kontinuitását és háztartás-szerkezetének jellemzőit, valamint a kézművesek házassági stratégiáit majd a következő tanulmányomban vizsgálom.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- ŠOBA KE, ATŽ Az 1857. évi népszámlálás háztartási lajstromai.
 ŠOBA KE, TŽ II. Az 1869. évi népszámlálás háztartási lajstromai.
 ŠOBA KE, Szolgabírói iratok. Kézműves-összeírások, kézművesekre vonatkozó rendeletek.
 ŠOKA KE Tornai céhiratok. Torna mezőváros céhkönyve.
 MOL Mikrofilmtár. Conscriptio Regnicolaris, Torna mezőváros.
 OSZK Térképtár. A kataszteri birtokívek összesítése, Torna, 1884.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- 1857. évi Népszámlálás - Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Österreich nach der Zählung vom 31. October 1857.* Wien, 1859.
1870. évi Népszámlálás - A Magyar Korona Országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. 1871: Pest
 Bácskai Vera 1968: A pesti Belváros háztulajdonosainak mobilitása 1733-1820. In: *Történeti Statisztikai Évkönyv 1965/66.* Budapest, 143-174.
 Bácskai Vera 1988: *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején.* Budapest

- Bácskai Vera – Nagy Lajos 1984: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Budapest
- Bodó Sándor 1975: *Céhes mesterek, landmajszterek és kontárok Észak-Magyarországon*. Ethnographia. 4. 537-550.
- Bottló Béla 1957: Az 1828. évi összeírás. In: Kovacsics József (szerk.) *A történeti statisztika forrásai*. Budapest, 242-272.
- Dányi Dezső 1993: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. Budapest, KSH
- Denzel, Markus A. 1996: Nahrungs- und Genußmittelgewerbe im Kurfürstentum Baiern. In: Baten, Jörg – Denzel, Markus A. (Hrg.) *Wirtschaftsstruktur und Ernährungslage 1770-1870. Beiträge zum 1. Ernährungshistorischen Kolloquium im Landkreis Kulmbach*
- Eperjessy Géza 1967: *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon, 1686 -1848*. Budapest
- Faragó Tamás 1979: Dorfhandwerker im Pilis-Gebirge in der Umgebung von Buda um 1770. In: *Internationales Handwerkgeschichtliches Symposium. Veszprém, 1978. november 20-24*. Veszprém, MTA VEAB, 218-230.
- Faragó Tamás 1991: Népszámlálási adatok a falusi iparról (1857-1910). In: *VII. Kézművesipartörténeti Szimpózium. Veszprém 1990. november 12-14*. Veszprém, MTA VEAB, 13-24.
- Heilig Balázs 2000: Paraszti háztartások és háztartásciklusok Szőlőszárdon a 19. század második felében. In: *Történeti Demográfiai Évkönyv*. Budapest, KSH NKI, 225-265.
- Mazsu János é.n.: *Debreceni Várostörténeti Adatbázis - az 1869. évi Népszámlálás*. Kutatási jelentés. Kézirat.
- Müller Gyula – Vahot Imre 1856: *Müller Gyula és Vahot Imre egyesült Magyar-és Erdélyországi Nagy Képesnaptára 1857-re*. Pest
- Ö. Kovács József 1995: Kisvárosi zsidók a XIX. században (Kiskunhalas). In: Mikó Zsuzsa (szerk.) *Mezőváros - kisváros. Rendi társadalom - polgári társadalom 4*. Debrecen, 145-161.
- Pozsgai Péter 1999: Familia – lakófél – háztartás. *A Hajnal István Kör „Mikrotörténelem” Konferenciájának (1999. aug. 27-28.) előadásai*. Megjelenés alatt.
- Pozsgai Péter 2000: Család, háztartás és tulajdon Torna vármegyében a 19. század második felében. In: *Történeti Demográfiai Évkönyv*. Budapest, KSH NKI, 166-224.
- Thirring Lajos 1983: *Az 1869-1980. évi népszámlálások története és jellemzői. I. rész. 1869-1910*. Budapest, KSH
- Török Katalin 1981: *Paraszti gazdaság és háztartás a XIX. század közepén*. Agrártörténeti Szemle 3-4. 381-488.
- Tóth Zoltán 1986: A századvégi foglalkozásstatisztika ágazati rendszere, mint rendi strukturális örökség. In: Á. Varga László (szerk.) *Rendi társadalom-polgári társadalom 1*. Salgótarján, 407-419.
- Tóth Zoltán 1987: *Társadalmi státus és foglalkozás az osztrák és a magyar társadalomstatisztikában*. Statisztikai Szemle 1. 62-85.
- Tóth Zoltán 1989: *Szekszárd társadalma a századfordulón*. Budapest
- Tóth Zoltán 1996: Rendek, osztályok, rétegek Lukán a jobbágyfelszabadítás után. In: *A társadalomnéprajz eredményei és lehetőségei az Alföldön. Tanácskozás Csongrádon 1. 1993. július 3-4*. Csongrád, 9-22.

FÜGGELÉK

Három időpont azonosított kézműveseinek névsora (1852, 1857, 1869)

hsz	név 1852	foglalkozás	fsz	hsz	név 1857	foglalkozás	fsz	név 1869	szül. év	hsz	foglalkozás	fsz
31	Bádik András	szűcs	1	37	Blazenák László	bodnár	1	Bartko Neiti	1840	15	kerékgyártó	1
191	Bálint András	suszter	2	176	Bodnár Pál	szűcs	2	Blazenák János	1812	38	bodnár	2
178	Bartfai József	kőműves	3	162	Bordás József	szabó	3	Blazenák László	1824	38	bodnár	3
37	Blazenák János	bodnár	4	166	Budenez Antal	asztalos	4	Bódenlősz Károly	1843	83	pék	4
37	Blazenák László	bodnár	5	62	Budovszki Josef	bodnár	5	Bordás József	1821	171	szabó	5
176	Bodnár Pál	szűcs	6	97	Csontik Lajos	kalapos	6	Budinecz Antal	1811	175	asztalos	6
162	Bordás József	szabó	7	115	Darvas Antal	kalapos	7	Budovszki József	1820	64	bodnár	7
166	Budenez Antal	asztalos	8	196	Darvas Ferencz	csizmadia	8	Csontik Lajos	1825	105	kalapos	8
72	Budovszki And.	bodnár	9	155	Farkas János	mészáros	9	Darvas Ferencz	1819	209	csizmadia	9
70	Budovszki Josef	bodnár	10	8	Fekete József	kerékgyártó	10	Darvas István	1842	209	csizmadia	10
200	Csekely János	suszter	11	77	Görccsös Ferencz	kerékgyártó	11	Dittel János	1844	140	lakatos	11
97	Csontik Lajos	kalapos	12	86	Gabos Sámuel	mészáros	12	Dobozi János	1843	133	szűcs	12
115	Darvas Antal	kalapos	13	125	Hegedűs József	asztalos	13	Farkas János	1827	164	mészáros	13
196	Darvas Ferencz	csizmadia	14	184	Heveri Josef	kőműves	14	Fekete Ferencz	1836	16	suszter	14
131	Dittel András	lakatos	15	99	Holecsko István	tímár	15	Görtsös Ferencz	1831	22	suszter	15
175	Dittel József	lakatos	16	117	Janetz József	fazekas	16	Görtsös István	1820	48	kovács	16
50	Farkas János	mészáros	17	126	Juhász István	fazekas	17	Grosz Jonás	1827	10	mészáros	17
8	Fekete József	kerékgyártó	18	121	Juhász József	fazekas	18	Halászi Imre	1826	35	csizmadia	18
8	Fleiser Samuel	suszter	19	114	Körmötzi József	fazekas	19	Hatzel József	1825	119	kőműves	19
5	Frojvolt [József]	molnár	20	44	Kanyurszki József	szíjgyártó	20	Hegedűs József	1850	125	bodnár	20
77	Görccsös Ferencz	kerékgyártó	21	120	Kováts Ferentz	fazekas	21	Hegedűs József	1820	134	asztalos	21
116	Görtsös József	fazekas	22	127	Kundrák János	kalapos	22	Herskovits Lipót	1837	7	szabó	22
86	Gabos Sámuel	mészáros	23	124	Lehotzki János	fazekas	23	Heveri István, zsellér	1830	195	kőműves nsz	23
125	Hegedűs József	asztalos	24	195	Majancsik András	kőműves	24	Heveri József, zsellér	1826	197	kőműves nsz	24
184	Heveri Josef	kőműves	25	112	Majantsik János	csizmadia	25	Holecskó Ferenc	1815	139	molnár	25
99	Holecsko István	tímár	26	129	Majzner Lajos	kerékgyártó	26	Holecskó András, zsellér	1836	107	ács nsz	26
47	Hrenko János	kovács	27	19	Molnár István	csizmadia	27	Holecskó István	1821	107	tímár	27
100	Janecz János	csizmadia	28	119	Morgent Ferenczné	szűcs	28	Holecsko Antal	1830	31	ács	28
117	Janetz József	fazekas	29	96	Morgent János	suszter	29	Illinger Lajos	1833	196	asztalos	29
179	Janetzkevitcz Antal	szabó	30	123	Morgent József	szűcs	30	Janecz János	1840	137	fazekas	30
112	Juhász András	fazekas	31	173	Nagy András	fazekas	31	Janetz József	1810	126	fazekas	31

hsz	név 1852	foglalkozás	fsz	hsz	név 1857	foglalkozás	fsz	név 1869	szül. év	hsz	foglalkozás	fsz
126	Juhász István	fazekas	32	204	Novotni Florián	suszter	32	Juhász Ferenc	1844	121	csizmadia	32
121	Juhász József	fazekas	33	139	Peregrin János	kovács	33	Juhász István	1839	135	fazekas	33
114	Körmötzi József	fazekas	34	181	Snajder János	asztalos	34	Juhász József	1824	130	fazekas	34
44	Kanyurszki József	szíjgyártó	35	181	Snajder József	asztalos	35	Kanyurszky József	1815	46	nyereggyárt.	35
113	Karafa József	kőműves	36	192	Svetz István iff.	áts	36	Karafa József	1844	122	mészáros	36
109	Kováts András	áts	37	84	Szlovenszki Ján. iff.	mészáros	37	Kessenak Antal	1812	180	lakatos	37
120	Kováts Ferentz	fazekas	38	155	Szlovenszki Ján., ör.	mészáros	38	Kocsis József	1841	118	kőműves	38
104	Krisztián And. öreg	áts	39	21	Tonhajszer Leti	szabó	39	Kolbenheyer Bertalan	1837	42	festő	39
108	Krisztián And. iff.	áts	40	128	Vitéz János	fazekas	40	Kováts Ferencz	1824	129	fazekas	40
127	Kundrák János	kalapos	41	188	Zavatzki Istvan	csizmadia	41	Kováts István	1830	8	kerékgyártó	41
124	Lehotzki János	fazekas	42	93	Zir Izsák	metsző és korcs.	42	Kubinyi Tamás	1835	77	szabó	42
12	Lipták Mihály	molnár	43	175	Bercsinszky Pál	suszter	43	Kuhta János	1830	23	ács	43
185	Majancsik András	kőműves	44	5	Karaffa István	molnár	44	Kurucz István	1826	74	ács	44
46	Majantsik György	csizmadia	45	38	Majertsák Mihály	suszter	45	Lesznik János	1835	111	szabó	45
71	Majantsik János	csizmadia	46	41	Fekete János	szabó	46	Lesznik József	1833	111	suszter	46
129	Majzner Lajos	kerékgyártó	47	46	Görcsös István	kovács	47	Lipták József	1839	13	molnár	47
19	Molnár István	csizmadia	48	49	Gáspár Dávid	szabó	48	Majertsák Mihály	1827	39	suszter	48
119	Morgent Ferenczné	szücs	49	49	Somer Martin**	[iparos]	49	Majzner Alajos	1820	138	kerékgyártó	49
96	Morgent János	suszter	50	88	Zuhard Julius	serfőző	50	Molnár István	1831	19	csizmadia	50
123	Morgent József	szücs	51	129	Silbert János	szücs	51	Morgent Ferencz	1839	128	suszter	51
173	Nagy András	fazekas	52	151	Horváth Károly	szabó	52	Morgent János	1814	104	suszter	52
183	Nemeth Janos bandi	kőműves	53	154	Probst Károly	[vendéglős]	53	Morgent János	1841	173	suszter	53
101	Novák András	asztalos	54	199	Müller Florián	asztalos	54	Morgent József	1820	132	szücs	54
35	Novotni Florián	suszter	55	208	Kessenek Antal	lakatos	55	Nagy András	1800	186	fazekas	55
139	Peregrin János	kovács	56	10	Székely János	suszter	56	Nagy András, fiatal	1830	186	fazekas	56
178	Priscsák András	asztalos	57	119	Görcsös Ferenc	suszter	57	Nagy János	1844	186	fazekas	57
177	Smajda György	fazekas	58	109	Kurucz István	ács	58	Novotni Florián	1813	193	suszter	58
19	Snajder János	asztalos	59	186	Noga József	csizmadia	59	Paszternák Simon	1806	156	eczetgyártó	59
181	Snajder József	asztalos	60	17	Pipoly József	csizmadia	60	Peregrin János	1808	149	kovács	60
192	Svetz István öreg	kőműves	61	173	Nagy András, fiatal	fazekas	61	Pigai Anna	1826	124	kalaposné	61
192	Svetz István iff.	áts	62	110	Heveri István	kőműves	62	Pipoly József	1809	18	csizmadia	62
186	Svetz János	kőműves	63	103	Lesznik János	szabó	63	Rosenberg Victor	1850	51	ablakos	63
164	Szabó József fetsu	szabó	64	103	Lesznik József	suszter	64	Séffer Sámuel	1823	5	molnár	64

hsz	név 1852	foglalkozás	fsz	hsz	név 1857	foglalkozás	fsz	név 1869	szülé.	hsz	foglalkozás	fsz
7	Szebenyi Károly	festő	65	110	Haczel József	kőműves	65	Smond Henrik	1841	158	asztalos	65
181	Szilvási Károly	lakatos	66	210	Zsiga Márton	cigánykovács	66	Stepnyiczky András	1836	18	suszter	66
84	Szlovenszki Ján. ifj.	mészáros	67					Stich András	1832	194	szabó	67
153	Szlovenszki Ján. ör.	mészáros	68					Stromp Károly	1843	19	suszter	68
21	Tonhajszer Leti	szabó	69					Süsze Izsák	1825	101	mészáros	69
38	Valkotzi István	szűts	70					Szabó István	1847	24	suszter	70
128	Vitéz János	fazekas	71					Szarka Guszti	1833	161	szabó	71
6	Zambori Ferenc	csizmadia	72					Szilbert János	1832	6	szűcs	72
188	Zavatzki Istvan	csizmadia	73					Szlovenszki János, id.	1820	90	mészáros	73
136	Zir Izsák	metsző és korcs.	74					Szlovenszky János, ifj.	1846	65	mészáros	74
								Tirol János	1843	204	suszter	75
								Tokár József	1838	70	suszter	76
								Weber Herman	1835	100	pék	77
								Weinberger Móricz	1835	20	bádogos	78
								Zsiga Márton	1829	Cz. t.	cig. kovács	79

* A függelékben szereplő személynevek és foglalkozási megnevezések az eredeti kézműves összeírások szöveghű átiratai.

** Somer Martin csak az 1857-ik évi népszámlálás lajstromának iparosok rovatában szerepel.

Rövidítések:

hsz	= házsza
fsz	= folyó szá
nsz	= napszá
korcs.	= korcsmá
cig. kovács	= cigány kovács
ör.	= öreg
ifj., iff.	= ifjabb
Cz. t.	= cigány telep